

TARTU ÜLIKOOLI NARVA KOLLEDŽ

EESTI KEELE LEKTORAAT

Jana Tsubareva

IMESTUS METAFLOORINA (EESTI JA VENE FRASEOLOOGIA PÕHJAL)

Bakalaureusetöö

Juhendaja Larissa Degel

NARVA 2013

Sisukord

1. Sissejuhatus	3
2. Kognitiivne metafooriteooria ja mõistemetafoor	5
3. Keel ja maailm	7
4. Keeleline maailmapilt	9
5. Imestust väljendavad fraseologismid	10
5.1 Uurimismaterjal ja meetod	10
5.2 Imestusega seost väljendavad eesti keele fraseologismid	10
5.2.1 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>silm/silmad</i>	10
5.2.2 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>suu</i>	11
5.2.3 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad <i>silmad</i> ja <i>kõrvad</i>	12
5.2.4 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad <i>keel</i> ja <i>tumm</i>	12
5.2.5 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>puu</i>	13
5.2.6 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>välg</i>	13
5.2.7 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad <i>käed</i> , <i>soolassammas</i> , <i>vasikas</i> , <i>külm vesi</i>	14
5.2.8 Imestust väljendavad fraseologismid (hüüatused).....	14
5.3 Imestusega seost väljendavad vene keele fraseologismid	16
5.3.1 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>глаз/глаза</i>	16
5.3.2 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>рот</i>	17
5.3.3 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad <i>глаза</i> ja <i>уши</i>	17
5.3.4 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>язык</i>	18
5.3.5 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>обух</i>	18
5.3.6 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>гром</i>	18
5.3.7 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb <i>руки</i> , <i>вкопанный</i> , <i>баран</i>	19
5.3.8 Imestust väljendavad fraseologismid (hüüatused).....	20
6. Mis on imestus eesti ja vene fraseoloogias?	22
7. Kokkuvõte	25
Summary.....	27
Kirjandus	29
Materjali allikad.....	30

1. Sissejuhatus

Käesoleva töö teema „Imestus metafoorina (eesti ja vene fraseoloogia põhjal)” on võti küsimustele, kuidas kahes keeles väljendatakse imestust, ehk missugustes kujundites see väljendub ja kuivõrd need kujundid on erinevad. Keeleteadlased väidavad, et eri keelte kõnelejad näevad maailma ja tajuvad tegelikkust omamoodi: igaüks just oma keele kaudu (Degel 2005:100). Üldteada on, et maailm koosneb füüsilistest ja abstraktsetest asjadest ja imestus on ka üks neist nähtustest, mida me ei saa ei puudutada ega näha, kuid vaatamata sellele, me ikka oleme suutelised seda kirjeldama kasutades väljendeid, mis ühel või teisel määral sellega sarnanevad. Need väljendid on nimetatud metafoorideks.

Me kasutame väga palju metafoore. Nende abil me väljendame abstraktseid või raskesti seletatavaid asju, nagu näiteks aeg, armastus, vaprus, elu, kuigi me seda sageli ei märka. Seepärast antud teema on minu arvates aktuaalne. Metafoorsus on paljude aastate jooksul paelunud keeleteadlaste tähelepanu. Vanakreeka filosoof Aristoteles oli huvitatud selles nähtuses. See viitab sellele, et metafooride juured said oma alguse veel enne Kristuse sündi ja nende kasutus on niivõrd juurdunud inimkonna mentaliteedis ehk mõtteviisis, et tänaseks päevaks nad on peaaegu asendamatud meie kõnes ja mõtlemises. (Vainik, Velt 2006: 105) Tuleb rõhutada, et vanakreeka metafoore kasutati ainult poeesias kui kõnekujundeid, tänaseks aga nad mängivad väga tähtsat rolli meie elus, sest, nagu teada, nüüdisaegne kognitivistika käsitab metafoori loomuliku ja olulise osana nii inimkeeles kui ka inim mõtlemises (Krikmann 2003: 54).

Valitud teema on minu arvates huvipakkuv, sest metafoorsus on universaalne keeleline nähtus, kuid igas konkreetset keeles nende kasutusel on oma eripära (Degel 2007: 14). Metafoorid teevad meie kõne ekspressivseks ja väljendusrikkaks, nad aitavad meil väljendada seda, mida on mõnikord raske otseste sõnadega seletada ja see teeb neid inimkonnale asendamatuks. Eestis tegelevad metafooriteooriaga Asta Õim, Haldur Õim, Arvo Krikmann, Katre Õim, Ann Veismann, Elo Rohult, Ille Rohtlaan, Urmas Sutrop ja teised.

Selle töö raames uuritakse, kuidas väljendub imestus eesti ja vene keele fraseoloogias. Fraseoloogismid on väga hea materjal selleks, et uurida, kuidas inimesed räägivad ümbritseva maailma nähtustest, millel ei ole füüsilist vormi. Selleks inimesed kasutavad metafoorseid fraseologisme. Töö eesmärgiks on selgitada, missuguste metafooride abil eri keeltes väljendatakse imestust ning lõpus vastata küsimusele, kuivõrd langevad need kujundid kokku. A. Romet kirjutab (2000: 6), et keeliti fraseologismid võivad kokku langeda, nii tähenduselt kui ka

struktuurilt (näiteks fraseologismil „*süda valutab*“ on olemas täitsa sarnane venekeelne analoog „*сердце болит*“ ning nende ühistähendus on „muret tundma“).

Uurimisobjektiks on eesti ja vene fraseologismides imestust väljendavad metafoorid. Uurimismaterjali allikaks on fraseologisme sisaldavad raamatud, nagu näiteks „Fraseoloogiasõnaraamat“ (2000), „Valimik vene fraseologisme eesti vastetega“ (1975), „Emotsioonid. Tunded. Eesti-vene fraseoloogiakäsiraamat“ (2000), „Fraseoloogiasõnaraamat“ (1993), „Fraseologitšeski slovar ruskogo literaturnogo jazõka“ (1967), „Fraseologitšeski slovar ruskogo literaturnogo jazõka I, II“ (1995). Selles töös on kasutatud ka keeleandmeid, mis pärinevad „Eesti keele seletussõnaraamatust“ (edaspidi EKSS), „Fraseoloogiasõnaraamat“ (edaspidi FS 2000) ja „Eesti-vene sõnaraamatust“ (edaspidi EVS). Hüpoteesiks on silmade suuruse ja asukoha muutumine, suu vormi muutumine ning inimkeha liikumatus kui imestust väljendavad metafoorid. Eeldatakse, et eri keeltes ettekujutus imestusest on pigem sarnane, kui erinev.

2. Kognitiivne metafooriteooria ja mõistemetafoor

Üldteada on, et esimesena metafoorile kui kõnekujundile tähelepanu on juhtinud vanakreeka filosoof Aristoteles (kreeka keelest *metafoor* – „midagi teise kohta kandma, üle kandma“), kes pidas metafoore olemuselt implitsiitseteks ehk varjatuteks võrdlusteks, mis põhinevad analoogiaprintsiibil. See tähendab, et üht objekti või nähtust nimetatakse teise objekti või nähtuse nimega. Seda seisukohta on hiljem arendatud *võrdlusteooria* nimetuse all. Oluline on see, et võrreldavaid ja asendavaid objekte või nähtusi seob mingi ühistunnus. Näiteks purjus naabrimehe kohta võime öelda „*too siga oli jälle juua täis*“, see tähendab, et naabrimehe käitumine on sea käitumisega sarnane. (Vainik, Velt 2006: 105)

Enne XX sajandit valitsesid keeleteaduses mittekonstruktivistlikud metafoorikäsitused, mis põhinesid sõnasõnalise ja metafoorse keele vastandamisel. XX sajandi algupoolel olid nad tasapisi konstruktivistlike teooriatega asendatud. See tähendas seda, et keeleteadlased hakkasid rohkem tähelepanu pöörama just inimtunnetuslike protsesside poole, mis lõppude lõpuks viis *kognitiivsele metafoorikäsitusele*, kelle guruks peetakse George Lakoffi. Antud teooria järgi metafoor ei ole lihtsalt retooriline element, kõnekujund, vaid **mõtlemismoodus** ja vaatamata sellele, et väliselt võib ta vastata võrdlusele, pole ta siiski iseenesest võrdlus, vaid midagi enamat. Metafoorid vahendavad meile tegelikkust, heidavad valgust sellele, mida näeme, ning moodustavad osa meie arutluste-otsustuste järelaluslikust struktuurist. Metafoorsust ei ole võimalik vältida keeles ega mõtlemises. (Hendrikson 2002: 770 - 773) *Kontseptuaalse metafoori* mõiste ehk *mõistemetafoor* tuli keeleteadusesse George Lakoffi ja Mark Johnsoni raamatuga „Metafoorid, millega me elame“ (1980) ja selle teooria põhiväiteks on, et metafoor pole ainult keeleline nähtus, vaid universaalne **vahend**, mille abil me korrastame oma teadmisi, kogemusi ja mõtlemist. Metafoorid teevad meid loovateks, aidates luua uusi tähendusi ja mõisteid: näiteks „*küüsi näitama*“ – kellegi suhtes oma vaenulikkust osutama ja teised, „*põrguvesi*“ – „viin, alkohol“, „*suur lomp*“ – „Atlandi ookean“ (FS 2000). Metafoor on viis, mille abil me üht mõistevaldkonna käsitleme teise valdkonna termineis. (H. Õim 2008: 622) Teisisõnu defineeritakse metafoore süsteemse tunnetusliku projektsioonina allikvaldkonnast sihtvaldkonnale näiteks määratletakse kontseptuaalset metafoori „*armastus on teekond*“ tunnetusprotsessina, mis hõlmab ühe kogemusvaldkonna mõistmist teise kaudu. Teiste sõnadega „armastus“ on lähtevaldkond ja „teekond“ on sihtvaldkond. (Hendrikson 2002: 773) Me võime rääkida armastusest, teekonna terminitest, näiteks abielupaarist kui teekaaslaste paarist (Krikmann 2003: 54).

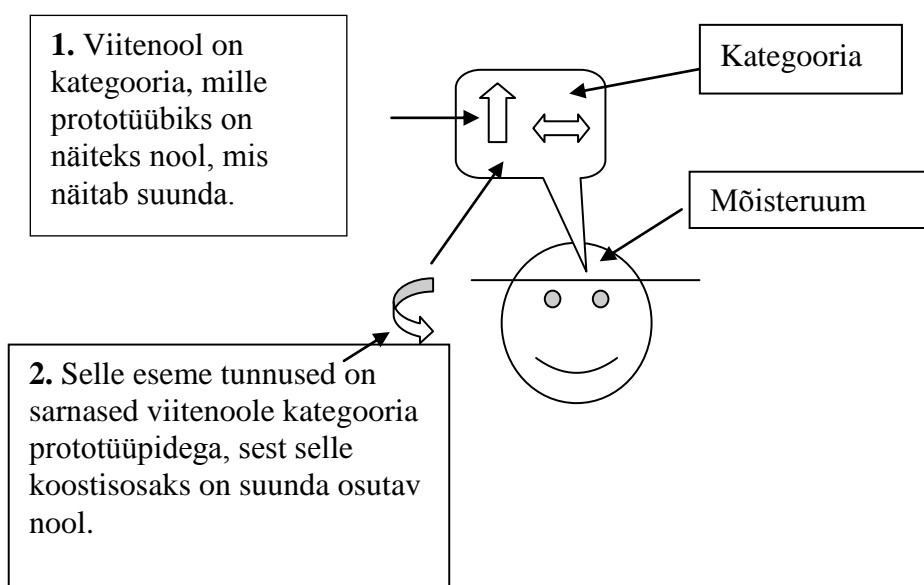
Oluline on märkida, et metaforisatsioonimehhanism on alati ühesuunaline: projektsioon ehk ülekanne toimub konkreetsemalt kogemusvaldkonnast abstraktsemale, nagu näiteks „*aeg on raha*“ (sest me kulutame, raiskame ja säästame seda) või „*vaidlus on sõda*“ (oma positsiooni kaitsma, vahele seadma) (Hendrikson 2002: 773). See on loomulik mõelda keerukamate asjadest lihtsamate ja kombitavate kaudu ehk liikuda „kehalt meelele“, sest me tihtipeale kirjeldame abstraktset mõistemaailma konkreetse kaudu, mentaalset sfääri füüsilise kaudu, kuid mitte vastupidi (Krikmann 2003: 55). Siit võib järeldada, et kognitiivse paradigma järgi **metaforisatsiooni ülesanne on aidata inimestel maailma mõista, määratledes abstrakset konkreetse kaudu.** (A. Õim 2002: 27)

3. Keel ja maailm

Metafoor on vahend, mis mõjutab mõtlemist, maailmapilti ja lõpuks ka kogu kultuuri, ja metafoori ei saa vaadelda kitsalt kui kujundlikku keelelist väljendust (A.Õim 2002: 27). Silvi Tenjese raamatus „Semantika“ (2010) väidetakse, et **metafoorne** ei ole keel, vaid **inimese mõtlemine** ja seega ülekanne toimub kahe mõistelise ala vahel. Kognitivistid rõhutavad, et metafoor ei ole kahe sõna või mõiste kitsas individuaalne suhe ega „otsetähenduslike“ sõnade asendamine teistega, vaid täiesti süstemaatiline tava suhestada omavahel terveid mõisteregioone või kogemusvaldkondi. Ülekandeks keeleteadlased nimetavad kahte olulist tingimust:

- 1) maailm, kust ammutatakse nii reaalselt olemasolevaid kui ka sõnalisi objekte;
- 2) maailm, millele nad projitseeritakse, kantakse üle (Krikmann 2003: 54).

Tähtsaks terminiks siin on „kogemus“, sest see on üks olulisem aspekt, mis mõjutab inimese maailmataju ja metafooride kasutust. Meie teadmised on korrastatud nii, et nähtused, mis mingil põhjusel omavahel on seotud, võivad moodustada *kategooria*, millel on üks musterresindaja – selle kategooria *prototüüp*. Näiteks eestlastel istmete kategooria prototüübiks on nelja jala, rõhtsalt loodis istme ja umbes inimese seljaosa kõrguselise seljatoega iste. Siiski see ei tähenda, et on olemas täpselt sellise kujuga tool. See kuju oli konstrueeritud nendest toolide kategooria esindajatest, millega oleme elu jooksul kokku puutunud. (Tragel 2002: 6) Prototüübiteooria räägib meile kategooriate tunnustest, nad ei ole lihtsalt vajalikud ja piisavad, vaid tõenäolised ja olulised. Mida lähemal paikneb kõnealuse mõeldava eseme kategooria keskmele ehk prototüübile, seda enam ühiseid tunnuseid tal sellega arvatavasti on. (Vainik, Kirt 2008: 230)

Joonis 1. Mõisteruumis asuv viitenoolle kategooria, mille prototüübiks on suunda osutav nool.

(Tragel 2002: 6)

Tuleb lisada veel üht olulist mõistet nagu *mõisteruum* ehk koht, kuhu me oma prototüüpe konstrueerime. Mõisteruum mängib väga tähtsat rolli, sest selle abil ühendatakse maailm ja keel (**maailma ja keele vahel ei ole otseühendust**, sest kui oleks, peaks kõik keeled olema enam-vähem ühesugused): me võtame maailmast objekti, otsime oma mõisteruumis sellele vastava prototüübi ja väljendame seda keele abil, moodustame metafoori (Tragel 2002: 6). Ühtegi tunnust eraldivõetuna loomulikult ei peeta kriitiliseks, sest teatud tingimustel, näiteks tooli kategooriale võib omistada puunoti tunnuse (Vainik, Kirt 2008: 230). Teisi sõnu **keel on inimesel tähenduste väljendamiseks**, tähendused aga ei moodusta mingit omaette, teadmisesest, kogemusest sõltumatult süsteemi (H.Õim 2008: 620).

4. Keeleline maailmapilt

Maailmapilt on olemasolevate teadmiste alusel moodustuv kujutus, arusaam maailmast (EKSS – I, 3). Need teadmised on formeeritud nii looduslikult kui ka ühiskondlikult ja nende põhjal kujuneb teatav tegelikkuse nägemise viis, mis on tihedalt seotud selliste mõistetega nagu mentaliteet, maailmavaade, rahva iseloom jne (Degel 2005: 99 – 100). Olenevalt sellest, millisesse kultuuriruumi keel kuulub, võib aru saada, kuidas selles keeles mõistetakse tegelikkust. Isegi materiaalsed asjad kajastuvad erinevates keeltes erinevalt, sõltuvalt sellest, kuidas üks või teine rahvas neid teadvustab. (A.Õim 2004: 125) Keeleteadlaste jaoks **keel on pilt selle kohta, kuidas inimene maailma nähtusi kategoriseerib ja mõistetakse, teisisõnu – kuidas ta keelelise vormi paneb** (H.Õim, Tragel 2007: 104).

Käesoleva uurimuse tähelepanu keskmes on **keeleline maailmapilt** – mingi keelekollektiivi teadvuses ajalooliselt väljakujunenud ja keeles peegeldatud ettekujutuste ja teadmiste kogum, mille üheks teesiks on, et inimese mõtlemine on keele vahetu mõju all, kõneleja ei pane niivõrd mõtet vormi, kuivõrd ehitab mõtte üles keele abil (Degel 2005: 99). Tänapäeval keeleteadlased jõudsid *keelelise maailmapildi teooriani*, mille põhiteesiks on, et eri keelte kõnelejatel toimub maailma nähtuste nägemine ja tunnetamine erinevalt, omamoodi – läbi oma keeleprisma (Degel 2004: 51). Näiteks eestikeelsed sõnad *sõrm* ja *varvas* tõlgitakse vene keelde nagu *палец* (H.Õim 2000: 16). Siin on oluline vaadelda keelt inimese tunnetuse (s. t tema teadmiste ja kogemuste) osana, sest kehaline kogemus mängib suurt rolli abstraktsete mõistete arusaamisel ehk meie **keel ja mõtlemine on tihedalt seotud sellega, kuidas meil on võimalik oma keha kaudu maailma asjadega suhestuda** (Veismann, Tragel 2008: 515 – 516). Näiteks järeldeb H. Õim (1997: 264), et „hing” eesti fraseologismidest lähtuvalt asub südames, sest *kogu hingest* on sama, mis on *kogu südamest*, *hing on raske* on sama, mis *süda on raske*, kuid samal ajal Aafrika keelte kõnelejatel on kogu psühhiline tegevus keskendatud maksale, mitte südamele, ja räägitakse, et kellelgi on näiteks *tark maks* või *hea maks*. Muidugi ei ole see seotud anatoomiliste erinevustega, vaid keelelise maailmapildiga. Loomulikult eelmainitud ei tähenda, et mingi kindla keelekultuuri esindajatel on täitsa sarnane maailmatajumine, isegi vastupidi, iga indiviidil on oma arusaamine maailmast, sest teadmised ja kogemused on väga individuaalsed kategooriad. (Degel 2005: 100) Inimesed mõtestavad maailma oma isikliku tajuprotsesside ja tunnetusliku pagasi kaudu, lihtsalt ümbritseva ühiskonna mõjul individuaalne maailma tunnetamine, tähendab ka keeleline langevad ja sulavad kollektiiviga kokku (Rohtlaan 2006: 630).

5. Imestust väljendavad fraseologismid

5.1 Uurimismaterjal ja meetod

Käesolevas uurimuses käsitlen imestuse tunnet ja seda, kuidas imestus esineb eesti ja vene keele fraseologismides. Uurimismaterjal pärineb eesti ja vene keele fraseoloogiasõnaraamatutest, mis sisaldavad imestust väljendavaid fraseologisme: „Fraseoloogiasõnaraamat“ (2000), „Valimik vene fraseologisme eesti vastetega“ (1975), „Emotsioonid. Tunded. Eesti-vene fraseoloogiakäsiraamat“ (2000), „Fraseoloogiasõnaraamat“ (1993), „Fraseoloogitšeski slovar ruskogo literaturnogo jazõka“ (1967), „Fraseoloogitšeski slovar ruskogo literaturnogo jazõka I, II“ (1995).

Minu eesmärk on välja selgitada fraseologismide põhjal, kuidas imestus väljendub eesti ja vene maailmapildis, milliseid kujundeid kasutatakse selle tunde väljendamiseks, sest imestus on abstraktne mõiste, mida ei saa otseste sõnadega kirjeldada, kuid fraseologismide abil me oskame seda teha. Analüüsimiseks võtsin fraseologismid, mis kirjeldavad imestust kui tunnet ja nende seletuses esinevad sõnad „imestama, üllatama, jahmuma, hämmastama“. Oluline on selgitada, kuidas inimene käitub, kui ta imestab, millised keha muudatused toimuvad sellel ajal ja mis organites või keha osades inimene tunneb imestust valitud fraseologismide alusel. Selleks tuleb leida fraseologismides peituvad metafoorid, mis osutavad imestusele. Uurimisobjektiks on imestust väljendavad metafoorid eesti ja vene keele fraseoloogias. Eestikeelsele sõnale „imestus“ vastab venekeelne sõna удивление (EVS) – millegi ebahariliku, ootamatu v. mõistmatu tajumisel tekkiv tundmus, üllatus (EKSS I). Uurimuseks valisin kvalitatiivse uurimismeetodi – analüüsi, mis lubab igakülgsest uurida materjali. Kõik fraseologismid on korrastatud tabelitesse, kus antakse nende selgitus ja tõlgendus. Lisaks tabelid on jaotud nii, et igaüks sisaldab mingi kindla metafooriga fraseologisme. Selline jaotus annab võimaluse teha lühikokkuvõtteid metafoori kasutuse kohta.

5.2 Imestusega seost väljendavad eesti keele fraseologismid

5.2.1 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb silm/silmad

Fraseologismid	Seletus	Tõlgendus
Suuri silmi tegema (Romet 2000: 22)	Tugevasti imestama, üllatuma, jahmuma (Romet 2000: 22)	Silmad muutuvad suureks.
Silmi suureks ajama; silmi pärani ajama; silmi punni	Tugevasti imestama, üllatuma, jahmuma (Romet	Imestust väljendades ajab inimene silmad punni.

ajama; silmi pungi ajama (Romet 2000: 22)	2000: 22)	
Silmad lähevad suureks; silmad lähevad pärani; silmad lähevad ümmarguseks (Romet 2000: 22)	Keegi imestab, üllatub, jahmub tugevasti (Romet 2000: 22)	Silmad on suured, kui inimene on tugevasti imestunud ja muudavad oma vormi.
Kellel on silmad pärani (peas), kellel on suu ja silmad pärani (peas) (Romet 2000: 23)	Keegi on väga üllatunud, kohkunud, imestunud (Romet 2000: 23)	Silmade koht on inimese peas/näos. Nad on imestusest väga suured.
Silmad pärani (peas), suud ja silmad pärani (peas), suud-silmad pärani (peas) (Romet 2000: 24)	Suure imestusega, üllatunult, kohkunult, jahmunult (Romet 2000: 24)	Imestunud inimesel võivad kohe suurenedav/avaneda mitte ainult silmad, vaid ka suu.
Suurte silmadega, suuril silmil, suuri silmi, pärani silmadega, pärani silmil, pärani silmi (Romet 2000: 24)	Suure imestusega, üllatusega, imestunult, jahmunult (Romet 2000: 24)	Inimene on väga imestunud ja sellepärast tema silmad olid pärani.

Kokkuvõtvalt: imestuse väljendamiseks kasutatakse *silmade* metafoori. 1. tabeli järgi hakkavad imestunud inimesel silmad suurenema. Silmade korral kasutatakse lisaks ka *suu* kujundit. See tähendab, et imestunud inimene võib ühekorraga suurendada nii silmi kui ka avada suud. Räägitakse ka, et „*silmad lähevad ümmarguseks*“, mis osutab sellele, et üllatunud inimesel silmad võivad mitte ainult suurenedav, vaid ka muuta oma vormi. Võib ka järeldada, et antud fraseologismide alusel imestus asub, kas näol või peas, ja mida tugevam see tunne on, seda rohkem suurendatakse silmi ja suud.

5.2.2 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb suu

Suud ammuli ajamas, suud pärani ajamas, suud ja silmi pärani ajama (Romet 2000: 25)	Äärmiselt imestunud, üllatunud, jahmunud olema (Romet 2000: 25)	Kui inimene on äärmiselt imestunud, siis tema suu on lahti.
Suu jääb lahti, suu vajub lahti, suu vajub pärani, suu jääb ammuli, suu vajub ammuli (Romet 2000: 25)	Keegi on äärmiselt imestunud, üllatunud, jahmunud (Romet 2000: 25)	Imestunud inimene teeb suu lahti.
Ammuli suuga, ammuli sui, pärani suuga, pärani sui (Romet	Äärmiselt imestunult, üllatunult, jahmunult	Kui inimene on imestunud, ta tõenäoliselt võib unustada

2000: 26)	(Romet 2000: 26)	suud sulgeda.
-----------	------------------	---------------

Kokkuvõtvalt: 2. tabeli järgi teeb imestunud inimene suu lahti. See tähendab seda, et imestuse väljendamiseks kasutatakse eesti keeles *suu* metafoori. Huvitav on see, et seletuses tihti esineb sõna „äärmiselt“, mis osutab sellele, et suu kujundiga seotud metafoorid rõhutavad inimese näoilmet ehk näitavad, kuivõrd tugevalt ta on imestunud. Fraseologismide alusel võib teha järelduse, et imestus asub näol või peas ja mida tugevam tunne on, seda suurem avatakse suud.

5.2.3 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad silmad ja kõrvad

Oma kõrvu mitte uskuma (A. Õim 2000: 314)	Kuuldut mitte uskuda suutma, kuuldust väga hämmastatud, rabatud olema (A. Õim 2000: 314)	Imestunud inimesel mõnikord tekib kahtlus, et tema kõrvad võtsid vastu kuuldud teavet valesti ja seega ei usu ta oma kuulmist ehk kõrvu.
Oma silmi mitte uskuma (A. Õim 2000: 315)	Nähtust väga üllatunud olema (A. Õim 2000: 315)	Samasugune olukord, nagu kõrvadega: inimene ei usu oma nägemist ehk silmi, sest märgatud objekt näeb välja uskumatult.

Kokkuvõtvalt: 3. tabelis on näidatud, kuidas inimene reageerib üllatavale nähtusele. Antud juhul veel kord kasutatakse *silmade* ja *kõrvade* kujundit, kuid sellise erinevusega, et nüüd räägitakse imestusest kui mingist kahtlusest või usaldamatusest, mis tekib, kas kuulamisel või nägemisel, sest tavaliselt inimene tunneb imestust, kui kuuleb midagi, mida reaalses elus ei või olla või kõlab väga imelikult, ja seepärast mõnikord ei taha ta oma tajuelundeid uskuda. Imestus asub peas, täpsemini – silmades ja kõrvades.

5.2.4 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad keel ja tumm

Keeletuks võtma, keeletuks tegema (Romet 2000: 30)	Kedagi sõnatuks jahmatama, üllatama, hämmastama (Romet 2000: 30)	Kui inimene on imestunud, ei oska ta mingil põhjusel midagi öelda.
Keeletuks jääma millest (Romet 2000: 30)	Sõnatuks jahmuma, üllatuma, hämmastuma (Romet 2000: 30)	Imestunud inimesel võivad tekkida raskused hääldamisega ja mõnikord nad on nii tugevad, et ei oska ta ühtegi sõna ütelda.

Keeletu olema <i>millest</i> (Romet 2000: 30)	Jahmunud, üllatunud, hämmastunud olema, üllatusest sõnatu olema (Romet 2000: 30)	Imestunud inimesel tekivad kõnehäired ning seepärast ei oska ta ühtegi sõna öelda.
Tummaks lööma, tummaks võtma (Romet 2000: 31)	Kedagi sõnatuks jähmatama, üllatama, hämmastama (Romet 2000: 31)	Imestunud inimene mõnikord ei suuda isegi ühte sõna öelda.

Kokkuvõtvalt: analüüsides 4. tabelit, võib järeldada, et eesti keele maailmapildis imestus on võimatus midagi öelda, sest kui inimene imestab, tavaliselt ei saa ta selgelt rääkida, sest keel mingil seletamatul põhjusel ei liigu. Tähendab kasutatakse imestuse väljendamiseks *keele* ja *tumma* metafoori ja siin jälle võib järeldada, et imestuse koht asub peas, täpsemini suus.

5.2.5 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb puu

Nagu (kui) puuga pähe lööma <i>kellele</i> (Romet 2000: 32)	Ootamatusega jahmatama, rabama, tegutsemisvõimetuks tegema (Romet 2000: 32)	Kui keegi lööb meid puuga, siis tõenäoliselt oleme niivõrd imestunud, et ei saa kohe edasi tegutseda.
Nagu (kui) puuga pähe saama (Romet 2000: 32)	Ootamatuse tõttu jähmunud, rabatud, tegutsemisvõimetu olema (Romet 2000: 32)	Kui me saame puuga pähe, siis oleme niivõrd imestunud, et ei saa kohe edasi tegutseda.

Kokkuvõtvalt: 5. tabeli fraseologismid näitavad, et imestuse väljendamiseks kasutavad inimesed *puu* metafoori. Kui inimene saab mingi esemega kergelt pähe, siis tekib tal lühiajaline liikumatus. Samasugune olukord on imestusega: kui inimene saab mingit üllatavat infot, siis samastatakse tekkivat tunnet puu löögiga, mille tulemusena liikumisvõime kaotus. Eespool tabelis analüüsitud fraseologismide põhjal teen veel ühe järelduse, et imestus asub inimese peas.

5.2.6 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb välg

Nagu/kui välgust rabatud (Romet 2000: 34)	Millestki ootamatust ehmunud, jahmunud, üllatunud (Romet 2000: 34)	Välgu löök on surmav või muudab inimese liikumatuks.
Nagu/kui välg selgest taevast, nagu/kui pikne selgest taevast (Romet 2000: 34)	Täiesti ootamatult, äkki, järsku, millegi ebameeldiva kohta, mis jähmatab, rabab	Välgu ootamatu ilmumine paneb imestama ning seepärast võrreldakse

	(Romet 2000: 34)	imestust selle nähtusega.
--	------------------	---------------------------

Kokkuvõtvalt: 6. tabel räägib sellest, et imestuse metafooriks on *välk*, mis rõhutab ootamatust. Tähendab eesti keele fraseologismides võrreldatakse imestust välgu ilmumisega ehk see samamoodi tuleb ootamatult.

5.2.7 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad käed, soolassammas, vasikas, külm vesi

Kaht(e) kätt kokku lööma, käsi kokku lööma (Romet 2000: 26)	Suurest imestusest, üllatusest, vaimustusest käsi kokku panema (Romet 2000: 26)	Imestusega kaasnevad teatud liigutused, mida inimene lihtsalt ei suuda kontrollida.
Nagu (kui) soolassammas (Romet 2000: 33)	Üllatusest, jahmatusest, ehmatusest tardunud, teovõimetu (Romet 2000: 33)	Imestunud inimesel mõnikord tekib liikumatus, seepärast teda võrreldatakse soolassambaga.
Nagu vasikas uut väravat vahtima (Romet 2000: 35)	Arusaamatuses, juhmilt vaatama (harilikult midagi sellist, mis on uudne, üllatav või arusaamatu) (Romet 2000: 35)	Vasikas vahib vahetpidamata ja ei liigu.
Nagu/kui külma vett kaela valama kellele, nagu/kui külma vett kaela viskama kellele (Romet 2000: 35)	Kedagi ebameeldivalt üllatama, jahmatama (Romet 2000: 35)	Külma veega kokkupuude on ebameeldiv ja jahmatav, kui seda valatakse kaela ootamatult.

Kokkuvõtvalt: 7. tabeli fraseologisme ühendab ootamatusest ja jahmatusest tingitud liikumatus (*soolassammas, vasikas* jm) või kontrollimatud emotsionaalsed reaktsioonid (*käte kokkulöömine*). *Külm vesi* rõhutab ootamatust ja ebameeldivust.

5.2.8 Imestust väljendavad fraseologismid (hüüatused)

(oh, oi, sina, sa) helde(ne) taevas, (oh, oi, sina, sa) armas taevas (Romet 2000: 36)	Imestust, kohkumist, jahmatust väljendav hüüatus (Romet 2000: 36)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
(oh, oi, sina, sa) taevane arm (Romet 2000: 37)	Imestust, üllatust, ehmatust, kohkumist väljendav hüüatus (Romet 2000: 37)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.

(oh, oi, sina, sa) armas jumal, (oh, oi, sina, sa) püha jumal (Romet 2000: 37)	Imestust, jahmatust, kohkumist väljendav hüüatus (Romet 2000: 37)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
(oh, oi, sina, sa) püha müristus (Romet 2000: 37)	Imestust, jahmatust, kohkumist väljendav hüüatus (Romet 2000: 37)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
(oh, ah, oi) sina/sa poiss (Romet 2000: 38)	Imestust, imetlust, vaimustust väljendav hüüatus (Romet 2000: 38)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
(oh, ah, oi) sa mu meie (Romet 2000: 38)	Imestust, üllatust, kohkumist väljendav hüüatus (Romet 2000: 38)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
(oh, ah, oi) sina/sa (tuline jutt) (Romet 2000: 38)	Imestust, üllatust, vaimustust väljendav hüüatus (Romet 2000: 38)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
Oh (oi, ai, ah) sina/sa pime, tohoh (tohoo) pime (Romet 2000: 38)	Imestust, üllatust, ehmatust, jahmatust väljendav hüüatus (Romet 2000: 38)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda selliseid väljendeid.
Kae nalja (Romet 2000: 39)	Imestust, üllatust väljendav ütlus (Romet 2000: 39)	Kui inimene on imestunud, mõnikord ta võib hüüda sellist väljendit.
Kas sa näed (Romet 2000: 39)	Imestust, üllatust väljendav ütlus (Romet 2000: 39)	Inimene reageerib situatsioonile, mis pani teda imestama.
Tere hommikust (Romet 2000: 39)	Üllatust, rahulolematust väljendav hüüatus (Romet 2000: 39)	Tähendab, et inimene on imestunud sellest, mida ta kuulis või nägi.
Pagana päralt; Pagana pihta (A.Õim 2000: 337)	Pahameelt, rahulolematust, imestust väljendav ütlus (A.Õim 2000: 337)	Imestuse ajal võib inimene hüüatada sellist ütlust oma tunde väljendamiseks.
Vaata ja imesta (Romet 2000: 36)	Imestust, üllatust väljendav ütlus (Romet 2000: 36)	See on lihtsalt väljakujunenud emotsioone väljendav väljend.

Kokkuvõtvalt: 8. tabel näitab meile, et inimesed kasutavad mitmekesiseid metafoorseid hüüatusi imestuse väljendamiseks. Peamiselt pöörduakse, kas *taeva*, *Pagana* või *Jumala* poole, mis räägib sellest, et info oli niivõrd imestama panev, et ainult Jumal või taevas võivad aidata selles selgusele jõuda. Lisaks imestunud inimene võib lihtsalt väljendada oma seisundit selliste metafooride kaudu, nagu *hommik*, *nali* või pöördumine suhtluspartneri poole.

5.3 Imestusega seost väljendavad vene keele fraseologismid

5.3.1 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb *глаз/глаза*

Fraseologismid	Seletus	Tõlgendus
Глаза на лоб лезут (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 104)	Кто-либо приходит в состояние крайнего удивления, недоумения от чего-либо (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 104)	Imestunud inimesel silmad muutuvad nii suureks, et tundub, et nad hakkavad laubale tõusma.
Вытаращить глаза (Fedorov 1995: 127)	Уставиться на кого-либо широко раскрытыми глазами в изумлении (Fedorov 1995: 127)	Imestunud inimene ajab silmad väga suureks.
Делать/сделать большие глаза (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 113)	Выражать удивление, недоумение (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 113)	Imestav inimene teeb suured silmad.
Моргать/моргнуть глазами (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 114)	Пребывать в состоянии растерянности, удивления (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 114)	Kui inimene hakkab tihti silmi pilgutama, see tähendab, et tema on väga imestunud kuuldust.

Kokkuvõtvalt: 1. tabeli fraseologismid räägivad meile sellest, et vene keele fraseoloogias kasutatakse *silmade* metafoori imestuse tunde väljendamiseks. Peamiselt räägitakse sellest, et imestunud inimene teeb silmad suureks, mõnikord nad on isegi niivõrd suured, et tundub, nagu kanduksid laubale. Pööratakse tähelepanu ka silmade pilgutamisele ehk silmade pilgutamine kui imestuse metafoor. Võib järeldada, et imestuse tunne on seotud silmade vormi suurenemisega. Vene keele maailmapildis asub imestus peas.

5.3.2 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb *рот*

Поразевать (пораскрывать) рты; поразинуть (пораскрыть) рты (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 380)	Крайне изумляться, удивляться и т.п. (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 380)	Imestunud inimesed võivad avada suu, kui kuulavad või näevad midagi uskumatut.
Разевать рот; разинуть рот (Fedorov 1995: 181)	Ирон. Проявлять крайнее удивление, изумляться (Fedorov 1995: 181)	Imestunud inimesel kuuldust, mis väga üllatas, avaneb suu.
Разевать варежку; разинуть варежку (Fedorov 1995: 181)	Ирон. Крайне удивляться, изумляться (Fedorov 1995: 181)	Imestunud inimene teeb suu lahti (oletan, et kinnas on suu võrdkuju).
Челюсть отвалилась (Fedorov 1995: 364)	Кто-либо испытывает удивление, изумление и т.п.	Kui suu on imestusest lahti, tundub, et varsti inimese lõug kukub maha.

Kokkuvõrvalt: 2. tabeli järgi võib järeldada, et vene keeles kajastatakse imestust *suu* ja *alalõua* metafoori abil. Räägitakse suu vormi muutumisest ehk selle suurenemisest ning alalõua tahtmatust mahakukkumisest. Tähendab imestus asub suus.

5.3.3 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esinevad *глаза* ja *уши*

Не верить своим ушам (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 60)	Страшно удивляться, поражаться чему-либо услышанному (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 60)	Imestunud inimesel mõnikord tekib kahtlus, et tema kõrvad võtsid vastu kuuldud teavet valesti ja seega ei taha ta oma kuulmist ehk kõrvu uskuda.
Не верить своим глазам (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 59)	Страшно удивляться, поражаться чему-либо увиденному (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 59)	Samasugune olukord nagu kõrvadega: ei taha inimene oma nägemist ehk silmi uskuda, sest märgatud objekt näeb välja uskumatult.
Что ты говоришь (вы говорите)? (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 110)	Да неужели? Выражение изумления, недоверия по поводу сказанного (Voinova, Žukov, Molotkov,	Väljendit kasutatakse juhtudel, kui uus info on niivõrd imestav, et kohe tekkib küsimus, on see õige

	Fedorov 1967: 110)	teave?
--	--------------------	--------

Kokkuvõtvalt: 3. tabeli fraseologismid näitavad, kuidas inimesed reageerivad imestust tekitavale nähtusele. Fraseologismides peituvad *silmade* ja *kõrvade* metafoorid räägivad meile sellest, et imestust väljendab usaldamatus üllatava nähtuse kohta. Selle tabeli alusel võib teha järelduse, et imestuse koht asub peas.

5.3.4 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb язык

Язык отнялся (Fedorov 1995: 393)	Кто-либо замолчал от неожиданности, удивления, страха (Fedorov 1995: 393)	Kui inimene on imestunud, ei saa ta midagi öelda samasuguselt, nagu tal oleks keelehaigus, mis tekitab keele liikumatust.
Язык прилип к гортани (Fedorov 1995: 393),	Кто-либо замолчал от неожиданности, удивления, страха (Fedorov 1995: 393),	Kui inimene on imestunud, ei saa ta mingil põhjusel midagi öelda.

Kokkuvõrvalt: 4. tabeli järgi esineb vene keele fraseologismides ka *keele* metafoor, mida kasutatakse imestuse väljendamiseks. Rääkides, et „*keegi on jäänud keeletuks*”, osutatakse sellele, et üllatunud inimesel võivad tekkida suhtlemisraskused, mida samastatakse keeletuks jäämisega. Teiste sõnadega imestus on vene keeles keeleliikumatus, mis takistab inimest selgelt rääkimast. Keeletuks jäämine osutab imestuse seosele suu ja keelega.

5.3.5 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb обух

Ударять/бить как (будто, словно, точно) обухом по голове. Ударить как (будто, словно, точно) обухом по голове (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 490)	Неожиданно внезапно поражать, ошеломлять; крайне озадачивать, огорошивать (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 490)	Kui inimest lüüakse puuga pähe, tekib tal lühiajaline liikumatus, mis võib olla imestuse tunnetamine.
--	---	---

Kokkuvõtvalt: 5. tabel räägib sellest, et üllatava nähtuse tulemuseks on imestus, mis väljendub inimese liikumatuses. Kui inimest lüüakse kergelt *puuga* pähe, siis tekib tal lühiajaline liikumatus, mida võrreldakse liikumatuses, mis on tekkinud puuga pähe löömise ajal.

5.3.6 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb гром

Как будто/словно громом пораженный (Fedorov 1995:	Экспрес. В растерянности, оцепенении, ошеломлении	Kuuldud oli niivõrd üllatav, et tundub, nagu inimene
--	---	--

128)	и т. п. (Fedorov 1995: 183)	oleks välguga rabatud.
Как громом/гром поразило (Fedorov 1995: 129)	Экспрес. Ошеломило кого-либо чем-либо неожиданным (Fedorov 1995: 183)	Rabatud välguga inimene sarnaneb inimesega, kes oli nähtusest imestunud.
Разрази тебя (его, вас и т.п.) гром/громом. (Fedorov 1995: 183)	Экспрес. Выражение возмущения, недовольства, удивления и т. п. (Fedorov 1995: 183)	Imestunud inimene kasutab välgu kujundit oma tunde väljendamiseks.

Kokkuvõtvalt: 6. tabel viitab sellele, et vene keeles võrdsustatakse imestust *välgu* rabamisega, sest mõlemad tekitavad inimesel üllatust.

5.3.7 Imestust väljendavad fraseologismid, kus esineb *руки, вкопанный, баран*

Вплеснуть руками (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 500)	В знак удивления вскинуть руки, слегка хлопнуть в ладоши (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 500)	Mõnikord juhtub, et imestunud inimene võib juhuslikult kahte kätt kokku lööma, mis osutab tema imestusele.
Разводить/развести руками (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 500)	Недоумевать, удивляться (Birih, Mokienko, Stepanova 1998: 500)	Kui inimene imestab, siis näitab ta oma tunnet kätega ehk sirutab neid laiali.
Как вкопанный (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 70)	Неподвижно, замерев на месте (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 70)	Imestunud inimesel tekib keha liikumatus seoses sellega, et ta ei tea, kuidas edasi tegutseda, sest nähtus on väga imestav.
Как/будто, словно баран на новые ворота (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 33)	Недоумённо, тупо, не понимая, не соображая ничего (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 33)	Oinas vahib vahetpidamata ja ei liigu.

Kokkuvõtvalt: 7. tabeli fraseologisme ühendavad mitmesugused metafoorid, mis osutavad imestusele. Üks neist on näiteks seotud *kätega*, sest harilikult me teeme kontrollimatuid emotsionaalseid liigutusi, mis viitavad inimese imestusele, nagu näiteks „*käte kokkulöömine*“. Vene keeles kasutatakse lisaks sellist fraseologismi, nagu „*стоять как вкопанный*“. See

väljendab seda, et imestunud inimesel võib tekkida keha liikumatus. Tähendab inimese liikumatus esineb kui imestust väljendav metafoor. Veel üheks liikumatust väljendavaks metafooriks on *oinas*, kellel ootamatusest ja jahmatusest tekkis liikumatus.

5.3.8 Imestust väljendavad fraseologismid (hüüatused)

Вот/вон оно что! (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Выражение сильного удивления, изумления (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Kasutatakse, kui inimene on imestunud.
Вот поди ж ты! (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Выражение удивления, недоумения по поводу необычности, странности чего-либо (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Kasutatakse, kui inimene on imestunud.
Вот так так! (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Выражение удивления по поводу чего-либо неожиданного (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Kasutatakse, kui inimene on imestunud.
Вот так фунт! Вот так штука! Вот так клюква! Вот так история! Вот так предмет! Вот так номер! (Fedorov 1995: 99 - 100)	Выражение удивления, разочарования (Fedorov 1995: 99 - 100)	Kasutatakse, kui inimene on väga imestunud.
Бог/боже (ты) мой! (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 40)	Выражение радости, удивления, восторга, негодования (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 40)	Kasutatakse, kui inimene on imestunud.
Вот те/тебе (и) на! Вот те/тебе (и) раз! (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Выражение удивления, разочарования (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 80)	Kasutatakse, kui inimene on imestunud.
Чёрт возьми! (Voinova, Žukov,	Восклицание,	Kasutatakse, kui inimene on

Molotkov, Fedorov 1967: 520)	выражающее негодование, возмущение, удивление, вохищни и т.п. (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 520)	imestunud.
Диву даваться (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 126)	Очень удивляться чему-либо (Voinova, Žukov, Molotkov, Fedorov 1967: 126)	Kui inimene on väga imestunud, kasutab ta seda väljendit oma tunde väljendamiseks.

Kokkuvõtvalt: 8. tabelis on esitatud hüüatused, mis kajastavad imestuse tunnet. Tihtipeale nad nimetavad imestavat nähtust mingi reaalsusest võetud objektina, nagu näiteks: *asi* - „*штука*“, *etendus* - „*номер*“, *ajalugu* - „*история*“, *jõhvikas* - „*клюква*“ ja teised. See osutab sellele, et imestus on tunne, mis tekib, kui me näeme või kuuleme midagi ebahariliku, näiteks kui inimene teeb mingit imelikku tegevust, siis imestusest võime öelda „*вот так номер!*“.

6. Mis on imestus eesti ja vene fraseoloogias?

Uurimuse käigus selgus, et imestus eesti ja vene maailmapildis pigem kattub, kui erineb. Eesti ja vene fraseologismides võrreldud metafoorid näitasid, et eesti keeles eristatakse järgmisi: *silmad*, *suu*, *kõrvad*, *keel*, *puu*, *välg*, *tumm*, *käed*, *soolassammas*, *vasikas*, *vesi* ja *mitmekesised hüüatused*, mis on seotud *Jamala*, *taeva*, *hommiku*, *nalja* ja teistega. Vene keeles imestuse väljendamiseks kasutatakse selliseid metafoore, nagu *глаза*, *рот*, *уши*, *язык*, *обух*, *гром*, *руки*, *столб*, *баран* ja samamoodi esinevad vene fraseologismides imestust väljendavad hüüatused, kus metafoorideks on *номер*, *клюква*, *Бог* ja teised. Kui pöörata tähelepanu eesti ja vene metafooridele, siis võib märgata, et peaaegu kõik nad langevad kokku ning imestuse tunde on peamiselt keskendatud meie peas, eriti suus ja silmades.

Kõrvutades eesti ja vene metafoore, võib leida palju põnevaid asju. Kõigepealt tuleb võrrelda *silmade* ja *suu* metafoore. Huvitav on see, et nii eesti kui ka vene maailmapildis imestust väljendatakse suurte silmade ja lahtise suu kaudu. Mõlemas keeles leidub sarnaseid fraseologisme nii tähenduselt kui ka struktuurilt, näiteks „suuri silmi tegema“ – „*делать большие глаза*“. Vene keele fraseologismides on olemas veel teisi võimalusi väljendada imestust, kasutades silmade metafoori, näiteks räägitakse vene keeles silmade pilgutamisest või nende nihkumisest laubale. Sarnaseid fraseologisme eesti keeles ei leitud. Samasugune olukord on suuga: nii eesti kui ka vene keeles räägitakse, et „*suu vajub lahti*“ („*разинуть рот*“), kui inimene imestab. Tähendab nii eesti kui ka vene keeles väljendatakse imestust ühtemoodi, kasutades suurte silmade ja lahtise suu metafoore.

Liikudes edasi võib märgata, et nii eesti kui ka vene keeles on olemas veel struktuurilt täitsa sarnaseid fraseologisme: „*oma silmi/kõrvu mitte uskuma*“ („*не верить своим глазам/ушам*“). Tähendab kahes keeles kirjeldatakse imestust väga sarnaselt. Tabelites nr 5.2.3 ja 5.3.3 esitatud imestust väljendavad fraseologismid osutavad sellele, et imestuse tulemuseks peetakse usaldamatust või kahtlust mingi üllatava nähtuse suhtes. *Suu*, *silmade* ja *kõrvadega* seotud metafooride analüüsi alusel võib lisaks järeldada, et nii eesti kui ka vene maailmapildis keskendub imestuse tunne inimese peas.

Üllatav on ka see, et 5.2.4. ja 5.3.4 tabelite alusel võib järeldada, et eesti ja vene maailmapilt (mis on imestusega seotud) on peaaegu samasugune, sest fraseologismides leitud *keele*ga seotud metafoorid esinevad nii eesti kui ka vene keeles ning osutavad sellele, et inimesed muutuvad keeletuks, kui nad on imestunud. Eesti keele fraseologismides leidub ka *tumma* inimese

metafoor, mis osutab sellele, et imestunud inimesel tekivad suhtlemisraskused või ta ei saa üldse mitte ühtegi sõna öelda selle hämmastava nähtuse tõttu.

Mõlemas keeles esineb ka *puu* metafoor. Seda kujundit peidavad fraseologismid nii tähenduselt kui ka struktuurilt on absoluutselt ühesugused nii eesti kui ka vene keeles, sest „*nagu puuga pähe lööma*” on samasugune nagu „*бить как будто обухом по голове*” ja see osutab sellele, et eesti ja vene fraseologismides imestust võrreldatakse puu löögiga, mis võib kas üldse surmav olla või tekitada liikumatust. A. Romet kirjutab (2000: 33), et inimene, kes oli puuga pähe löödud, ei saa kohe edasi tegutseda samamoodi, nagu tavaline inimene.

Samastatakse imestust eesti ja vene fraseoloogias ka *välgu* ilmumisega ehk välk kui imestust väljendav metafoor. Välk, kui looduslik nähtus, tuleb ootamatult ja seepärast inimesed hämmastuvad. Eesti keeles kirjeldatakse imestust kui tunnet, mis tekib välgu ilmunisel ning rääkides „*nagu välk selgest taevast*”, inimesed veelgi rohkem rõhutavad seda, sest, nagu kirjutab Romet, välk selgest taevast on võimatu (Romet 2000: 35). Vene keeles võib leida analoogi (nt „*как громом пораженный*”) ja samal ajal kasutatakse ka ekspressiivset väljendit „*разрзу тебя гром*”, mis räägib sellest, et välgu rabamine tekitab imestuse tunnet.

Käte metafoor eesti ja vene fraseologismides räägib meile sellest, et mõlemas keeles imestuse tulemuseks on käte kokkuöömine või lihtsalt nende liikumine, tähendab kontrollimatud kehaliigutused. Võrreldes eesti keelega, esineb vene keeles ka selline fraseologism nagu „*разводить/развести руками*”, mis viitab sellele, et tundes imestust, inimesed võivad käsi ka kõrvale sirutada, mida eesti keele fraseoloogias ei leitud. Peale seda esinevad 5.2.7. ja 5.3.7 tabelite fraseologismides sellised metafoorid, nagu *soolassamas*, *vasikas* ja *külm vesi* (eesti keeles) ja *вкопанный* и *баран* (vene keeles). Siin saab uuesti venduda, et kahe kultuuri esindajatel väga sarnane ettekujutus imestuse tundest, sest mõlemad kasutavad näiteks looma kujundit. Tähendab, et üllatunud inimese käitumine on sarnane mingi kindla looma käitumisega, kuid sellise erinevusega, et eesti keele fraseoloogismis räägitakse *vasikast*, vene keeles aga *oinast*. *Soolasammas* ja *вкопанный* metafoorid osutavad inimese liikumatusele, mis tekib imestuse ajal. Eesti keele fraseoloogias on leitud väljend, millel ei ole venekeelset analoogi. See on *külma vee* metafoor, mis eesti keeles kasutatakse imestuse väljendamiseks ehk eesti keele maailmapildis võrreldatakse sellist tunnet reaktsiooniga, mis tekitab külma vee kaela valamise. Tähendab inimesed kirjeldavad imestust kui mingit ebameeldivat ja ootamatut tunnet.

5.2.8. ja 5.3.8 tabelites esitatud hüüatusi kasutatakse nii eesti kui ka vene kõnes, kui inimesed tunnevad imestust. Tihtipeale inimesed pöörduvad neis kas Jumala, taeva, või Pagana poole. Sellest võib järeldada, et imestus on väga tugev tunne, sest see sunnib inimesi „paluma abi” Jumala käest. Samuti imestuse tugevale küljele osutavad sellised hüüatused nagu „*Pagana päralt!*” ja „*чѣм возьми!*”, sest nendes inimesed pöörduvad kuratide poole.

Võib järeldada, et eesti ja vene keele fraseoloogias imestusega seotud metafoorid on pigem sarnased, kui erinevad ja ainult mõnedes aspektides võib leida iseärasusi. Kõigepealt tuleb öelda, et esitatud tabelite alusel, imestuse koht asub peas, sest fraseologismides kasutatud metafoorid: *suu/рот*, *silmad/глаза*, *keel/язык*, *puu löök/удар обухом*, *välgu rabamine/удар молнией* jne – asuvad peas või löövad pähe. Huvitav asjaolu, et mõlemas keeles peaaegu igale fraseologismile võib leida nii struktuurilt kui ka tähenduselt sarnase analoogi. Kirjeldades imestuse tunnet, inimesed osutavad näiteks silmade vormi muutumisele, mis räägib sellest, et imestuse tundele hakkab reageerima inimese keha. Sellele võib lisada ka *soolasamba/вкопанный*, *välgu/зром* ja *puu löök/удар обухом* metafoore, mis ka räägivad inimese keha reaktsioonist ehk antud juhul ei saa inimkeha liikuda, tegutseda. Veel üheks põnevaks aspektiks võib nimetada inimese suhtlemisvõimatust, mis on tingitud imestuse tunde tekkimisega. Nii eesti kui ka vene fraseoloogias räägitakse tummast või keeletuks inimesest. Peale seda imestuse tunne tekitab kontrollimatuid emotsionaalseid reaktsioone, nagu näiteks mõlemas keeles kasutatakse käte metafooriga fraseologisme.

Üldjuhul võib öelda, et imestuse tunne – see on midagi, mis tekitab inimestel liikumatust või keeletust. See ilmub, kui inimene näeb või kuuleb midagi ebaharilikku, ootamatut või uskumatut. Mõnikord selle tunde ilmunise põhjuseks on kahtlus, mis on tekitatud nähtuse kummalisusega. Tihtipeale imestuse tunne toimib nagu reaalsuses olevad objektid, sest see lööb nagu puu ja rabab nagu välg. Imestuse tunne asub nii peas (samuti ka suus) kui ka valgub laiali terves kehas ja seega kontrollib keha füüsilisi tegevusi. Mõlemas keeles imestus sunnib inimesi pöörduma, kas Jumala või Pagana poole, mis viitab selle tunde tugevale küljele.

7. Kokkuvõte

Antud töös on uuritud, kuidas väljendub imestus eesti ja vene fraseoloogia põhjal ehk missuguseid metafoore kasutatakse, et kirjeldada imestuse tunnet. Uurimistöö eesmärk on selgitada, missuguste metafooride abil väljendatakse imestust ning lõpus vastata küsimusele, kuivõrd langevad need metafoorid kokku. Materjali allikateks on fraseologisme sisaldavad raamatud nii eesti kui ka vene keeles. Uurimismeetodiks on kogutud fraseologismide analüüs. Hüpoteesiks on silmade suurenemine ja nende nihkumine näol alt üles, suu lahti tegemine ning inimkeha liikumatus kui imestust väljendavad metafoorid. Eeldatakse, et eri keelte kõnelejate ettekujutus imestusest on pigem sarnane, kui erinev.

Töö alguses esitatakse ülevaade metafooridest ja tänapäeva metafooriteooriast, seejärel räägitakse seosest keele ja maailma vahel ning seletatakse, kuidas metafoorid on seotud keelelise maailmapildiga. Töö käigus selgusid järgmised põhiteesid:

- Metafoor on meie mõtlemismoodus (metafoorne ei ole keel, vaid meie mõtlemine)
- Metafoor on vahend, mille abil me korrastame oma teadmisi, kogemusi ja mõtlemist
- Metaforisatsiooni ülesandeks on aidata inimestel maailma mõista, määratledes abstrakset konkreetse kaudu
- Maailma ja keele vahel ei ole otseühendust
- Keel on inimesel tähenduste väljendamiseks
- Keel on pilt selle kohta, kuidas inimene maailma nähtusi kategoriseerib ja mõistetak, teisisõnu – kuidas ta keelelise vormi paneb
- Keel ja mõtlemine on tihedalt seotud sellega, kuidas meil on võimalik oma keha kaudu maailma asjadega suhestuda

Pärast läheb uurimus, mille käigus selgitatakse välja, missuguseid fraseologisme kasutatakse imestuse tunde kirjeldamiseks ja analüüsitakse nendes peituvaid metafoore. Tehtud analüüsi alusel oli järeldatud, et imestuse tunde väljendamine eesti ja vene maailmapildis on pigem sarnane, kui erinev. Tähendab uurimuse käigus tehtud järeldus osaliselt tõendab püstitatud hüpoteesi, sest eesti ja vene keele fraseoloogias tõenäoliselt kasutatakse silmade ja suu metafoore imestuse väljendamiseks ning mainitakse fraseologismides ka inimkeha liikumatust, mis oli ka töö üheks hüpoteesi väiteks.

Peale silmade ja suu metafooride kasutust mõlemas keeles olid leitud ka teised kujundid. Eesti keeles näiteks olid leitud järgmised: *kõrvad, keel, puu, välk, tumm, käed, soolassammas, vasikas*,

külm vesi ja mitmekesised hüüatused. Üllatusena peaaegu kõikidele nimetatud eestikeelsetele metafooridele olid leitud venekeelsed analoogid: *уши, язык, обух, гром, руки, вкопанный, баран* ja samamoodi hüüatused. Tähendab, et erinevus metafooride kasutusel ei ole nii märkimisväärne, ning just seetõttu oli järeldatud, et kahes keeles ettekujutus imestuse tundest on sarnane. Seoses sellega, võib öelda, et mõlemas keeles imestus on tunne, mis tekitab liikumatust, keeletust, kahtlust, selle tulemuseks on kontrollimatud kehaliigutused (näiteks käte kokku löömine) ja hüüatused.

Summary: Astonishment in terms of metaphorical expressions (on the basis of Estonian and Russian phraseology)

The aim of the research was to find out how can the feeling of astonishment be expressed in terms of metaphorical expressions on the basis of Estonian and Russian phraseology. The purpose of the presented work is to study out, which metaphors are being used in phraseology to describe this feeling and as a conclusion to answer the question how far these expressions may coincide. Estonian and Russian dictionaries of collocations were used as the source of the material. The hypothesis of the paper is eye shape widening, eyes shifting all over the face, opened mouth, and body immovability as astonishment reflecting metaphors. It is assumed that perception of astonishment by native speakers of different languages is rather similar than different.

The work begins with an overview of contemporary metaphors and metaphor theory, and then continues with the outline of the relationship between a language and the world, and explains how metaphors are related to linguistic worldview. The work revealed the following main theses:

- Metaphor is our way of thinking (our language is not metaphorical, but our thoughts)
- Metaphor is a way of how we order our knowledge, experience and our thoughts
- The task of metaphors is to help people understand the world by defining abstract things with the help of concrete ones
- There is no direct link between the world and a language
- Language is needed to express the meanings
- Language is a picture of how people can global phenomenon categorize and understand, in other words – how we can give a linguistic form to an abstract word
- Language and thought are closely connected with the idea of how we can interact with the world by our body

The Theory part is followed by the research (The Practical part), which identifies types of phraseological units used by Estonian and Russian speakers in order to describe this feeling and made on this basis analysis of metaphors. According to the analysis, it was concluded that astonishment in Estonian and Russian world-view is expressed rather similarly than differently. It means that this conclusion partly proves the hypothesis, because the two represented cultures are likely to use the eyes and mouth metaphors as well as the human body immobility to express astonishment as an abstract feeling.

In addition, other appropriate metaphors were found in both languages. The following ones were found in Estonian language: *ears, tongue, tree, storm, mute, hands, salt pillar, calf, cold water* and a wide variety of exclamations. The interesting fact is that almost every Estonian metaphor from the list has a Russian analogue: *ears, tongue, tree, storm, dug in, sheep* and different kinds of exclamations. It means that difference in the use of metaphors is not so significant which leads us to the conclusion that the idea of astonishment is the same both in Estonian and Russian languages. Therefore, it can be said that in both languages astonishment is a feeling, which causes immobility, voicelessness and suspicion, as the results of it are uncontrolled movements of the body (such as hands clapping) and exclamations.

Kirjandus

- Degel, Larissa 2004. Intelektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutused intellektuaalses tegevuses eesti keele maailmapildis. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 6: 51
- Degel, Larissa 2005. Värvinimetuste semantikast eestlaste ja venelaste maailmapildis. *Keel ja Kirjandus* 2: 99, 100
- Degel, Larissa 2007. Intelektuaalsfäär. Intelektuaalseid võimeid tähistavate sõnade kasutuse põhjal eesti ja vene keeles. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hendrikson, Reet 2002. Keeleteaduse teooriate metafoorikäsitusi. *Keel ja Kirjandus* 11: 770, 773
- Krikmann, Arvo 2003. Kaasaaegse metafooriteooria pannus parömioloogiasse. Tartu: EKM
- Romet, Anne 2000. *Emotsioonid. Tunded*. Tallinn.
- Rohtlaan, Ille 2006. Metafoorid meediatekstis: uudiste pealkirjad. *Keel ja Kirjandus* 8: 630
- Sutrop, Urmas. *Eesti keele maailmapildist: meel, hing ja vaim*. www.folklore.ee (viimati vaadatud 27.05.2013)
- Tragel, Ilona 2002. Kognitiivsest lingvistikast. *Oma Keel* 1: 6
- Tenjes, Silvi 2010. *Semantika*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Vainik, Kirt 2008. Kuidas me mõistame mõisted? *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 4: 230
- Vainik, Velt 2006. Viha metafoorid ja kognitiivne mudel eesti keeles. *Keel ja Kirjandus* 2: 105
- Veisman, Tragel 2008. Kuidas horisontaalne ja vertikaalne liikumissuund eesti keeles aspektiks kehastuvad? *Keel ja Kirjandus* 7: 515 – 516
- Õim, Asta 2001. Isikunimedest eesti fraseologismides. *Keel ja Kirjandus*
- Õim, Asta 2002. Metafoor ja juurikad. *Oma Keel* 2: 27
- Õim, Asta 2004. Sõna “õhk” semantika. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 49: 125
- Õim, Haldur 1997. Eesti keele mentaalse maailmapildi allikaid ja piirjooni. *Tartu Ülikooli eesti keele toimetised* 7: 264
- Õim, Haldur 2000. Keeleuurimine ja keeleteooria läbi aegade. *Oma Keel* 1: 16
- Õim, Haldur 2008. Kognitiivne pööre. *Keel ja Kirjandus* 8-9: 620, 622
- Õim, Tragel 2007. Teoreetilise keeleteaduse arengust mujal ja meil XXI sajandi algul. *Keel ja Kirjandus* 2: 104
- EVS = Eesti-vene sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/evs/index.cgi?Q=imetus&F=M&C06=et> (viimati vaadatud 27.05.2013)
- EKSS III = *Eesti keele seletavsõnaraamat*, III köide, 2009. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- EKSS I = *Eesti keele seletavsõnaraamat*, I köide, 2009. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- FS = Fraseoloogiasõnaramat. 2000. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Materjali allikad

- Fedorov 1995. *Frazeologičeskii slovar russkogo literaturnogo jazõka (I, II)*. Novosibirsk: Nauka
- Reitsak, Agnia 1975. *Valimik vene frazeologisme eesti vastetega*. Tallinn: Valgus
- Romet, Anne 2000. *Emotsioonid. Tunded: eesti-vene frazeoloogiakäsiraamat*. Tallinn: KPD Kirjastus
- Voinova, Žukov jt 1967. *Frazeologičeskii slovar russkogo jazõka*. Moskva: Sovetskaja entsiklopedia
- Õim, Asta 2000. *Fraseologiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- Õim, Asta 1993. *Fraseoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Jana Tsubareva
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 17.11.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

IMESTUS METAFLOORINA (EESTI JA VENE FRASEOLOOGIA PÕHJAL)
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on Larissa Degel
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas
27.05.2013